

Krasimira Fuchedzhieva

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

On the Possible Domestic Origin of *ваджия* and *ваджийски*

Abstract: The article is an attempt at proposing a new etymology of the Bulgarian dialect noun *ваджия* interpreted as a reproachful or affectionate name for something. By means of semantic parallels, word-formation analysis, as well as through comparisons with related words, the author establishes the domestic origin of the word and its derivatives, rejecting earlier attempts that present it as a loanword from Italian or Turkish.

Keywords: Bulgarian dialect words *ваджия*, *ваджийски*, semantic parallels, domestic origin

Красимира Фучеджиева

(България, Институт за български език, Българска академия на науките)

За възможния домашен произход на *ваджия* и *ваджийски*

... Но случило се веднъж,
че козицата им бяла,
що свободно си пасяла
в къра там нашир и длъж,
се объркала в тъмата
и изчезнала в гората.
— Бре, къде ли е, *ваджишка*! -
рекла булката с въздишка.

Асен Разцветников,
„Добрите стопани“

Рядко срещаното прилагателно име *ваджийски* в РБЕ/RBE е отнесено към простонародната лексика. Значението му 'който предизвиква неприязнено чувство, омраза; омразен, ненавистен, проклет, пуст' е илюстрирано със следните примери от литературни произведения:

А как искаше да слуша, как го интересуваеше тая ваджишка външна политика! (Г. Караславов, Избр. съч. X, 105);

Трябва да помислим за изборите ей, хубаво да помислим. Мене много ме е страх от таз в а д ж и ш к а тайна стаичка... (Й. Йовков, Б, 69);

Ела мари, Веденке, ела барем кравичката да ми издоиш, че аз не мога от таз в а д ж и ш к а болест нищо да подхвана — посрещна я бабичката. (Ст. Марков, ДБ, 248);

Ката вечер под Делидимовия яз я чакам. Не идва... — Кажми ми, мале ма, от камък ли беше в а д ж и ш к о т о ѝ сърце? (З. Сребров, Избр. разк., 129).

Това рядко прилагателно е производно от съществителното *ваджия* (членувано *ваджията*, мн. ч. *ваджии*), което се тълкува като укорно или гальовно название на нещо в РБЕ/RBE и със значението 'пущина' в РБЕ/RBE и в БЕР/BER (1: 111). Значението на *ваджия* също е илюстрирано с примери в РБЕ/RBE:

Еле тази солунска митница – на сърцето ми е израснала, ваджията! (Ал. Константинов, Съч., 213);

Да му се не види в а д ж и я т а! – мърмори Тодораки, както всякога. – *Изправил Палешника току пред дюгения си един камък, не може човек да мине...* (Д. Немиров, Б, 109);

Като опитен войник, той познаваше снарядите по гласа и често казваше, че нито веднъж не се е излъгал. – Познавам ги по свирката тия ваджи и отдалече знам къде ще се лепне. (Л. Стоянов, X, 27).

В БЕР етимологията на *ваджия* 'пущина' и посочените производни *ваджийски* и *оваджийски* разг., неодобр. 'пуст, проклет' е определена като неясна (БЕР/BER 1: 111). Като вероятен източник на съществителното *ваджия* в РБЕ/RBE се посочва итал. *uggia* 'омраза', при което изглежда е възприета предложената от Ст. Младенов етимология в „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ (Младенов/Mladenov 1951: 252). В речниковата статия за *ваджийски* 'пусти, опустял; проклет' той също разглежда прилагателното като производно от *ваджия*, което определя като съществително от женски род. Без да посочва конкретно значение за *ваджия*, Младенов определя думата като заемка от итал. *uggia* 'омраза', за което посочва и преносното значение 'гадост'. За приведеното от него производно *оваджийски* допуска, че е сложна дума, чиято първа част е съставена от тур. *ова* (*ova*) 'поляна', т.е. 'пуста поляна', като пояснява, че това означава 'нещо гадно, омразно; пусто, опустяло; омразница, проклетница'.

Приемането на тази етимология обаче е свързано с някои трудности при изясняването на формата и семантиката на думата. Във формално отношение, дори да допуснем добавяне на протетично *в-* пред *у-* (*и-*) (може би по аналогия на домашни думи, започващи с голяма носовка, като *въже*, *въглен?*), липсва обяснение за замяната на кореновия гласен звук *у-* с *-а-*. Въпросът за пътя на заемане също остава неизяснен, доколкото в съседните гръцки, турски и румънски език не открихме дума с подобно значение, която би могла да е заета от италиански език, а хипотезата за пряко заемане от италиански на дума в простонародната лексика е съмнителна. Що се отнася до предположеното сложно образуване на *оваджийски* чрез обединяване на тур. *ова* и итал. *uggia*, не става ясно дали това се е случило на българска почва. Подобна сложна дума с такова значение не беше открита в източниците, с които разполагаме.

Що се отнася до семантиката на *ваджия*, при хипотеза за пряко заемане от италиански език би следвало значението на думата да е еднакво или близко до това на предполагаемия етимон с основно значение 'омраза' и с преносно значение 'гадост', посочено от Младенов. Както обаче беше казано, българската дума е тълкувана като укорно или гальовно название на нещо, от една страна, и като 'пущина', от друга. На свой ред доста широкото понятие 'пущина' също се тълкува двояко: като 'название за изразяване на негативно отношение, недоволство от нещо, което ми е омразно или неприятно, досадно', но и като 'гальовно, ласкаво название на някого или нещо, което ми е приятно, харесва ми, носи ми удоволствие, радост' (РБЕ/RBE). От приведените по-горе примери обаче личи, че трудно можем да приемем за пълен синоним на *ваджия* съществителното *омраза*, чието значение е еднозначно: 'чувство на силно отрицателно отношение, на враждебност, непоносимост към някого или нещо, ненавист, неприязън', или пък *гадост* 'усещане за физическо отвращение, погнуса, предизвикано от нещо гадно, гнусно; нещо, което предизвиква отвращение, погнуса с вида си, вкуса си, мириса си' (срв. напр. *Еле тази солунска митница – на сърцето ми е израснала, ваджията!*).

Трябва да бъде обърнато внимание и на факта, че граматичният род на съществителното име *ваджия* не е категорично установен. У Младенов и в „Речник на

редките, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век“ то е определено като съществително от женски род (Младенов/Mladenov 1951: 252, Илчев/Ichev 1974: 50). Посочените примери обаче не потвърждават категорично тази граматична характеристика, срв. напр. *Взemi и ножчето... Варди се да не се порежеш, че е остро, в а д ж и я т а* (Й. Йовков) (Илчев/Ichev 1974: 50). От друга страна, в РБЕ/RBE *ваджия* се определя като съществително име от мъжки род, а в БЕР/BER родът на съществителното не е определен.

Фактът, че в съвременния български език *ваджия* се схваща като съществително от мъжки род (според РБЕ/RBE), поставя въпроса за предполагаемата адаптация на италианската заемка на българска почва. Както е известно, в българския език адаптацията на чуждите думи по род става най-последователно въз основа на фонетичния принцип, т.е. според завършека на името, като имената на *-а (-я)* са от ж. р. (с редки изключения като *амплоа* – ср. р.). С особена сила това правило важи при имената за нелица, включително и за абстрактните съществителни имена, каквото именно е и *uggia* 'омраза', при които родът на заемките почти винаги се определя именно според фонетичния принцип (вж. Ницолова/Nitsolova 2008: 58-59).

Това несъответствие насочва и към някои други несъвместимости в граматичните особености на предполагаемия италиански етимон и на вероятната българска заемка. От една страна, според най-общата класификация на съществителните имена по принцип, итал. *uggia* 'омраза' може да бъде определено като неброимо абстрактно съществително нарицателно име за нелица (както и бълг. *омраза*, *гадост*). От друга страна, имаме основание да разглеждаме българското съществително *ваджия* не като абстрактно, а като конкретно и броимо нарицателно име, както личи от приведената в РБЕ/RBE форма за мн. ч. *ваджии*, например. Освен това с голяма вероятност може да се предположи, че *ваджия* всъщност е име за лице, тъй като по правило съществителните от мъжки род в българския език, които завършват на гласна, почти без изключения са само имена на лица, както например *баща*, *войвода*, *юноша*, *владика*, *чорбаджия*, *бояджия* и под. (Ницолова/Nitsolova 2008: 55).

Вероятно отчитайки посочените обстоятелства, Вългенов свързва *ваджия* 'пушина' и произв. *ваджишки*, *оваджишки* 'пуст, проклет' с тур. *övüsi* 'който хвали, възхвалява, превъзнася', от гл. *övtek* 'хваля, възхвалявам, превъзнасям'. Според него значението на този глагол и на съответното деятелно име е свързано с изтъкване не само на положителни, но и на отрицателни качества, „за възхвала и пустосване“¹. Като аргумент за това той посочва подобни изрази с двойствен смисъл като: *Да се не видеше..., Да се не знаеше..., Колко си хубав! Много си хубав!* (с промяна на интонацията), *Хубава работа*, а и съществителните *хубавец* като *хубостник*, *хубавица* като *хубостница* и др.

Що се отнася до видимото несъответствие между фонетичния облик на предполагаемия турски етимон и на българското *ваджия*, Вългенов предполага следните фонетични промени: изпадане на начално *ö*, *y* произнасяно твърдо като *у*, редуване на *у* с *ъ* (за което сравнява *лузаво* – *лъзаво* и пояснява, че „в просторечието сме слушали *вуджишки* и *въджишки*“). За формата на производното *оваджишки*, приведена в БЕР/BER (1: 111), смята, че пази (в променен вид) началния вокал на турския етимон (Вългенов/Vaglenov 1974: 188-189).

¹ Той илюстрира двойствената семантика с примери от разговорната реч: *Пустата (ваджишката) му Дона, много е чевръста, Мар' пустия (ваджишкия) му Иван много знае и др.* (положителен аспект) и *Ваджишка брадва, не сече. Пустият (ваджишкият) му човек..., а и ваджия* – с „влошителен смисъл“ (Вългенов/Vaglenov 1974: 189).

Тази етимология възприемат и Гранес, Ро Хауге и Сюлейманоглу. В техния „Речник на турцизмите в българския език“ съществителното *ваджия* е представено като турска заемка и се определя като съществително от женски род със значение 'пущина'. Предполагаемият изходен турски етимон *övüsi* обаче е посочен под въпрос (?) с препратка към Въгленов (Grannes 2002: 42). Също под въпрос *övüsi* се сочи като източник на *ваджия* и в речника на Т. Аджароглу, където бълг. *vasiya* неточно се тълкува като 'скот, животно, куче (като обида)' (Acaroğlu 2016: 435).

Както се вижда, етимологизуването на *ваджия* и на производното *ваджийши* като заемка от италиански или от турски език е свързано с множество условности при изясняването на фонетичните, семантичните и граматичните особености на думата. Голяма част от тях обаче могат да бъдат избегнати, ако за въпросните думи бъде предположен домашен произход.

Това би могло да стане, ако съществителното име *ваджия* и неговите производни се отнесат към етимологичното гнездо на диалектния глагол *вадя* 'клеветя, злословя' (РБЕ/РВЕ)². Той е засвидетелстван и с безличната възвратна форма *вади се* 'чува се, казва се' (Седмоградски българи, 19 в.), както и с множество префигирани форми: *завадя*, *заваждам* диал. 'скарвам', *навадя*, *наваждам*, *наваждам* диал. 'наклеветявам', *повадя се* 'поскарвам се', с императивната форма *навади* 'кажи, изброй, обади' (Седмоградски българи) и др. (БЕР/BER 1: 112, под *вадя*³). В старобългарски е засвидетелстван глаголът *вадити*, *важдѣ*, *вадиши* със значението 'виня, клеветя, обвинявам някого' (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1: 138), както и префигираните *навадити*, *наваждѣ*, *навадиши* 'подуча, подбудя; наклеветя, оклеветя, набеда някого' (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1: 900), *овадити* 'обвиня, оклеветя някого' и производните от него *овадитель* 'виновник, причинител' и *оваженье* 'лъжливо обвинение, клевета, донос' (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 2: 9-10).

Подобно на стб. *овадитель* 'виновник, причинител' и на засвидетелстваните в някои съвременни диалекти отглаголни производни *овадител* и *оваждач* със значение 'който обажда', съществителното *ваджия* може да бъде обяснено като деятелно име, производно от *вадя* 'клеветя, злословя'. При такава хипотеза вероятното му първично значение би било пряко свързано със значението на *вадя*, т.е. 'който клевети, злослови' (= 'клеветник, злословник'). В словообразователно отношение думата може да бъде обяснена като хибридно име, образувано от домашна основа (в случая от корена на *вадя*) и турския суфикс *-джия*, който придава на образуването маркирана форма на деятелно име (по модела на думи като *варджия* 'човек, който произвежда и продава вар', *ловджия* 'ловец'), за което по-подробно вж. Селимски (Селимски/Selimski 2017).

При тази хипотеза трябва обаче да се вземе под внимание обстоятелството, че по този начин в българския език най-често се образуват отименни *nomina actoris*. Както отбелязва Цв. Георгиева, в лингвистичната литература обикновено се посочва, че суфиксът *-джия* се свързва със субстантивни основи. Тя обаче обръща внимание и на това, че „в миналото са се образували, макар и рядко, производни думи от глаголни основи“ и изтъква, че „формантът проявява активност и в българската диалектна система“. Като пример Георгиева дава засвидетелстваните от Геров деятелни имена *айкаджия* 'в лов на сгон който е да вика, да хока за плашене и изкарване на дивеча' (Геров/Gerov 1: 6), *писаджия* 'писар' (Геров/Gerov 4: 33), *свирджия* 'свирач, свирец'

² В РБЕ/РВЕ под *вадя*³, където значението 'клеветя, злословя' е илюстрирано с примера *И на туй майка ми пак стана себеп; тя, бог да я прости, беше много опака жена, остави че на ден 4-5 пътя ма жеравеше с хурката, ами още и деише да ма вади и на да скала* (Ил. Блъсков/Blaskov).

(Геров/Gerov 5: 134) и др. Това би могло да се дължи на факта, че „асимилираният от българската словообразователна система суфикс *-(а)джий(а)* продължава да проявява широки съчетателни възможности“ и дори и „в най-ново време той се свързва с произвеждащи основи от домашен и чужд произход“ (Георгиева/Georgieva 2013).

Известно е, че дериватите на *-джия* (и *-чия*) могат да бъдат класифицирани в няколко групи в рамките на словообразователната категория *nomina actoris*. Срв. напр. класификацията на В. Радева, която обособява три групи:

1) лица, характеризирани според професионален признак (напр. *гайтанджия*, *мозайкаджия* и др.);

2) лица, характеризирани в зависимост от названието на мястото, посочено като характеризиращ признак на деятелно отношение (*пощаджия*, *циркаджия* и др.) и

3) лица, назовани според характерна особеност или склонност към дадена дейност и проява (напр. *гуляйджия*, *скандалджия* и др.) (Радева 1991: 103) и др.

Съществителното *ваджия* може да бъде отнесено към третата група – като название на лице, което има склонност да злослови, да клевети. В този случай може да се приеме и формулировката на Андрейчин, според когото „тая наставка може да означава и особеност на характера“ (Андрейчин/Andreychin 1944: 94). Не трябва да се изключва възможността тази характерова особеност да е свързана с действие, обичайно извършвано от лицето (срв. напр. *гуляйджия* 'мъж, който обича да гуляе').

Не бива да се отхвърля и възможността *ваджия* да е отименно производно от незасвидетелствано съществително име **вада*, което би могло да е поствербал от *вадя* 'клеветя, злословя', както например *свада* (псл. диал. **sъ-vādā* < псл. **svāditi*, **svādjь*, БЕР/BER 6: 532). Подобно образуване например е приведеното без тълкуване в БЕР *насвада* в текст от Банско: *Мърко Елѐна остъве... От свекървина насвада и от зълвина умраза...* (БЕР/BER 4: 520). За възможното значение на **вада* свидетелстват и някои славянски съответствия, срв. напр. чеш. *váda* 'свада, кавга', *vada* 'недостатък, порок', пол. *wada* 'недостатък, грешка' (приведени в БЕР/BER 1: 112 под *вадя*³), укр. *вада* 'недостатък, повреда, порок; вреда, ущърб' (Украинско-руският словарь 1953/Ukrainko-russkii slovar' 1953: 108). При такава хипотеза първичното значение на *ваджия* би могло да бъде 'който вреди, който причинява ущърб; който има някакъв дефект'. От такова изходно значение обаче трудно можем да си представим как би могла да се развие амбивалентната семантика на думата, на което ще бъде обърнато внимание по-долу.

Като отглаголно съществително *ваджия* би могло да е образувано както *наваджийка* 'годежарка, съгледница, сватя', което в БЕР е обяснено като производно от префигирания глагол *навадя* диал. 'наклеветявам'³ с турска наставка *-джия* и бълг. *-ка*. Възстановеното в БЕР начално значение на *наваджийка* е 'която (много) приказва' (БЕР/BER 1: 112), но то би могло да се свърже и със значението 'подуча, подбужда', засвидетелствано за стб. *навадити*, *наваждѣ*, *навадиши* (Старобългарски речник/Starobalgarski rechnik 1: 900).

В семантично отношение интерес буди двойственото, не съвсем ясно значение на *ваджия* 'укорно или гальовно название на нещо; пушина'. Определението „укорно или гальовно“ само по себе си е противоречиво, а що се отнася до думата *пушина*, с

³ Срв. в диалектите още *насвадам* 'обада, наклеветя' (Велинград), *насвадвам* 'интригувам?' (вероятно 'интригантствам'), *клокарствам* (Герв), *насвадѣ* 'скарам' (Герв) (БЕР/BER 6: 532), *насвадам* 'обаждам, наклеветявам' (Велинградско; Жълтуша, Ардинско), *насвадя* 'наклеветя' (Банско, Велинград), *насваждам* 'обаждам престъпление' (Банско), *насваждам* 'наклеветявам, обаждам' (Разложко, Гоцеделчевско) (БЕР/BER 4: 520) и *насваждам* 'наклеветявам някого' (Бачево, Разложко) (БЕР/BER 4: 545).

която това съществително се тълкува, тя има същите противоположни значения: 'название за изразяване на *негативно отношение*, недоволство от нещо, което ми е *омразно или неприятно, досадно*' и '*гальовно, ласкаво* название на някого или нещо, което ми е *приятно, харесва ми, носи ми удоволствие, радост*' (РБЕ/РБЕ). Тази двойственост в значението на *ваджия* би могла да се корени в първичната семантика на изходния глагол *вадя*. Той е продължител на псл. **vāditi*, **vādjā* с индоевропейски съответствия⁴, които отвеждат към ие. корен **au-*, **aued-* със значение 'говоря' (Pokorny 76-77).

Значенията на някои от индоевропейските продължителни на този корен свидетелстват за възможен допълнителен семантичен признак на възстановеното за индоевропейския корен първично значение 'говоря'. Срв. напр. инд. *vādas* 'изказване; свада, караница', гр. *αὐδάω* 'викам, говоря', ствиснем. *farwazan* 'отричам, опровергавам' ('кълна, проклевам' в БЕР/BER 1: 112), които описват акта на говорене като шумен, привличащ вниманието, като говорене на висок глас⁵. Тази семантика присъства и при съвременните български глаголи *свадам*, *сваждам* 'скарвам', *свадя* 'скарвам, смразя', *свадя се* диал. 'скарвам се, започна разправия с някого' (от които отглаголното *свада* 'караница, разправия'), продължителни на псл. **sṽvāditi*, **sṽvādjā*, префигирани производни от псл. **vāditi*, **vādjā* > *вадя* (БЕР/BER 6: 532).

Въз основа на тези значения бихме могли да допуснем, че първичното значение ие. **au-*, **aued-* може би е близко до значението на гр. *αὐδάω* 'викам, говоря', или 'говоря на висок глас (така, че да ме чуят)'. Това значение съдържа и семантичния признак 'привличам вниманието', за което срв. напр. *викам* 'говоря, казвам нещо с висок глас, за да бъде чуто' (РБЕ/РБЕ), *крещя* 'викам много силно, за да обърна внимание, за да бъде чуто', прен. 'широко разгласявам нещо, съобщавам за нещо' и др. Такава би могла да бъде и първичната семантика на глагола *вадя*, при който от първичното значение 'говоря (много силно)(за да бъде чуто)' би могло да се развие и преносното 'широко разгласявам нещо, съобщавам за нещо' (както при *крещя*). По-нататък това преносно значение би могло да се развие в две посоки в зависимост от целта на изказването: 'широко разгласявам нещо лошо, привличам вниманието към нещо лошо' и 'широко разгласявам нещо добро, привличам вниманието към нещо добро'.

Като семантични паралели биха могли да бъдат привлечени редица диалектни глаголи, при които значението 'клеветя' възниква като преносно от първично значение 'извършвам някакво действие, съпроводено от силен шум'. Такива са например глаголите *клѣпя* с експресивни значения 'клеветя някого; наклепвам' (РБЕ) и 'пушам лъжа; клюкарствам, клеветя' (Родопите, Беломорието) (БЕР/BER 2: 437), вторични спрямо основното значение 'остря сечиво с коване'. Междинното значение 'давам да се разбере, посочвам, показвам' е засвидетелствано за старобългарските *клепати*, *клеплѣж*, *клепеши* (Зогр., Мар., Асем., Сав.). Значението 'клеветя' е засвидетелствано и за варианта *клѣпам*, който освен това има и значения 'остря сечиво с коване', 'бия клепало' (БЕР/BER 2: 434-435).

Семантичният признак 'привличам вниманието към нещо' впрочем стои в основата и на други глаголи със значение 'говоря'. Такъв например е глаголят *казвам* 'изразявам гласно мислите си, говоря, изричам; произнасям дума, израз, звук и под., изговарям' и др. Той е продължител на псл. **kāzāti*, **kāžq*, което се извежда от ие.

⁴ Стинд. *vādati* 'говори, казва, съобщава, издава', *vādāyati* 'прозвучава, говори', гр. *αὐδή* 'звук, глас, говор' (БЕР/BER 1: 112, под *вадя*³), *αὐδάω* 'викам, говоря', и др.

⁵ Срв. напр. изрза *повишавам глас* разг. 'карам се на някого' (РБЕ/РБЕ).

*k^wōg⁻-, вариант на ие. *k^wōk⁻ - 'блестя, показвам (се); виждам'. (БЕР/BER 2: 138-140)⁶. Този семантичен признак е основен за стб. казовати 'показвам' (Влахо-бълг. грам.), съказати 'съобща, покажа', оуказати 'покажа, насоча' (Асем, Супр.), както и при някои съвременни префигиранни производни като *пока́звам* 'правя да се види нещо, някой, обикн. от много хора или с определена цел, представям, предоставям за разглеждане; нагледно обяснявам, обучавам, разяснявам', '(със следв. доп. изр. със съюз *че*) *давам да се разбере, узнае нещо, разкривам го, правя го да стане явно*, очевидно; с поведението, с думите си и др. *правя някой да разбере, да узнае или да си помисли нещо*, обикн. за мене' и др. (РБЕ/РВЕ). Различни производни от глагола *ка́звам* имат значения, близки до предположеното за *ваджия* 'клеветник': *каждовник* диал. 'издайник' и *кажовница* 'издайница' (Свиленград), *изказвач* разг. 'издайник', отглаголно деятелно име от *изка́звам* 'правя нещо да стане явно, известно на друг; разкривам, издавам', разг. 'извършвам предателство; издавам, предавам, разкривам'; срв. и прилагателното *прокажлив* 'който издава, клюкарства' (Банско; Кюстендилско) от *прока́жем, прока́жувам* 'издавам' (Кюстендилско), *прока́жувам* 'клюкарствам' (Банско).

Връзка между значенията 'говоря' и 'клеветя' (< 'привличам вниманието към нещо') е налице и в други езици. Срв. напр. значенията на англ. *speak* 'говоря, приказвам, разговарям', 'издавам звуци, звуча, зазвучавам' и прен. ост. 'говоря/свидетелствам за, соча, показвам'; *talk* 'говоря, приказвам; разговарям' и 'говоря, одумвам, клюкарствам', както и *talk at* 'говоря (нещо с някого), така че да чуе трето лице'.

И така, въз основа на приведените семантични паралели можем да допуснем, че по произход *ваджия* е агентивно име с най-общо значене 'човек, който говори, разгласява информация' (= *обаждач* 'който обажда'). От същия корен с други словообразователни средства е образувано например диал. *насважълкя* 'обаждач, клеветник' (Банско) (БЕР/BER 4: 520, под *насва́дам*). В зависимост от характера на разгласяваната информация значението би могло да се стесни до 'човек, който разгласява неприятна, злепоставяща информация' или 'човек, който разгласява приятна, възхваляваща информация'. Човек, който съобщава, разгласява добри неща за някого, е например споменатата по-горе *наваджийка* 'годежарка, съгледница, сватя', чиято задача, без съмнение, е да изтъква положителни качества на бъдещия годеник. От друга страна, човек, който разкрива, разгласява злепоставяща, неприятна информация (= 'клеветник, злословник'), естествено предизвиква негативно отношение към себе си, което се отразява и в пейоративния оттенък в значението на *ваджия*.

Интересен семантичен паралел по отношение на двойствената семантика на *ваджия* може да бъде направен със значенията на съществителните имена *хвалà* 'изтъкване на достойнства, добри качества, заслуги; похвала' и *ху̀ла* 'груба словесна нападка, злословие' (и съответно на глаголите *хва̀ля* 'изтъквам с одобрение достойнствата, качества, заслугите на някого или нещо' и *ху̀ля* 'изричам, говоря хули, ругателства'), които имат общ произход. Глаголът *хва̀ля* е продължител на псл. **xvaliti*, произв. от псл. **xvala* (> бълг. *хвалà*), което е сродно с псл. **xula* (> бълг. *ху̀ла*). Общото между значенията на псл. **xvala* и псл. **xula* е, че и двете имена „обозначават устни действия“: „ликуващ, тържествуващ, хвалебствен вик“, от една страна, и „вик, изразяващ негодувание, презрение“, от друга (ЭССЯ/ESSYA 1981: 114 – 15).

Трябва да се обърне внимание и на факта, че речниковото тълкуване на *ваджия* 'укорно или гальовно название на нещо, пущина' на пръв поглед като че ли изключва

⁶ В ЭССЯ глаголът се обяснява като дуратив на *-ati*, образуван чрез удължаване на коренната гласна от корен **koz-*, който няма преки продължители в славянските езици, с изходна семантика 'показвам, давам знак', от която вторично се развива значението 'говоря'; допуска се и изходна форма **keg-*, вариант на ие. **kek-* (ЭССЯ/ESSYa 9: 168-170).

възможността това съществително да се възприеме като деятелно име. Това би могло да се дължи на затъмняването на първичното значение на *ваджия* поради избледнялата етимологичната връзка на съществителното с диалектния глагол *вадя*, засвидетелстван днес само в Шумен със значението 'клеветя, злословя' и с формата *вади се* 'чува се, казва се' в езика на Седмоградските българи от 19 в. Това, в комбинация със съвременното оценъчно значение на *ваджия* (не 'който разпространява информация', а 'който е неприятен или мил (защото разпространява информация)'), вероятно е и една от причините и за твърде неконкретното речниково тълкуване на *ваджия* в РБЕ, както и за неточното значение 'скот, животно, куче', с което думата е тълкувана в Речника на турцизмите в българския език (Асагоглу 2016: 435).

И така, в резултат от претърпения семантичен развой и от затъмненото от съвременна гледна точка значение, като основен семантичен признак в съвременното значение на *ваджия* може да бъде определен признакът за изразяване на оценъчно отношение, и то както към субект, така и към обект. Така, както за лица, и за нелица се отнася например едно от значенията на *пущина* 'гальовно, ласкаво название на някого или нещо, което ми е приятно, харесва ми, носи ми удоволствие'⁷. За оформеното като деятелно име *ваджия* би трябвало да се допусне, че значението за нелица, с което се среща в литературата, е вторично.

Значението на прилагателното *ваджийски* разг. неодобр. 'който предизвиква неприязнено чувство, омраза; омразен, ненавистен, проклет, пуст' (БЕР/BER 1: 111) е пряко свързано с оценъчното пейоративно значение на *ваджия*. То е оформено като относително прилагателно с „народния суфикс *-(и)шки*“, в случая употребен по аналогия на други прилагателни с такъв завършек⁸ вместо очаквания суфикс *-(ий)ски*, за което по-подробно вж. Милетич (Милетич/Miletich 1905). Паралелното съществуване на форми като *ваджийски* – *ваджийски*, *оваджийски* – *оваджийски* свидетелстват за „интересната надпревара“ на тези суфикси в даден етап от развоя на българския език, както и за това, че липсва „някакво правило, по което да се избира този или онзи суфикс в подобни случаи“ (Милетич/Miletich 1905).

Приведеното в БЕР под *ваджия* прилагателно *оваджийски*, синоним на *ваджийски* (БЕР/BER 1: 111), би трябвало да се свърже със съществителното *оваджия* м. диал. обикн. членувано 'укорно или гальовно название на нещо; пущина, проклетия, ваджия' (РБЕ/RBE), засвидетелствано и със значенията 'пущина' (Смолско, Пирдопско; Долно Левски, Панагюрско), 'нещо, което създава неприятност или учудва' (Ботевград) и определено като женска клетва в Кулско, Видинско и Белоградчишко. Като производни на *оваджия* в БЕР са засвидетелствани и паралелните форми *оваджийски* 'проклет, неприятен, досаден' (Ботевград), *оваджийски* 'пуст, опустял' (Смолско, Пирдопско) и *оваджийски* без значение и местоговор (БЕР/BER 4: 764). Заглавната дума *оваджия* 'пущина' е определена като неясна, но речниковата статия препраща към *ваджия* и *обаджия* (последното от които липсва на азбучно място или като производно под *обадя*, *обаждам*). Тази препратка, заедно със семантичния облик на думата и нейните производни, дават основание за *оваджия* да се допусне първична форма *об-ваджия*, образувана с представка *об-* и корена в глагола *вадя* по модела на *обадя* (< **об-вадя*), опростена впоследствие чрез изпадане на съгласната от префикса (*-*

⁷ Значение за лице и за нелица има например и съществителното *брантия* диал. 'запуснато изоставено лозе или друг имот', остар. 'стара грозна мома или жена', разг., пренебр. 'развратна жена; развратница' (РБЕ/RBE).

⁸ Оформянето на основи, които не завършват на *-к* или *-г*, със суфикса *-шки* (< *к-ъски* = *чъски* = *шки*; *г-ъски* = *жъски* = *шки*), Милетич обяснява с аналогия и дава за пример думи като *софийски*, *пйлешки*, *магарешки*, *пладнешки* и др. под. (Милетич/Miletich 1905).

б-), както например при *овад* 'вид едра муха' от псл. **ab-vādъ*, съотносимо с **ab-vāditi* (БЕР/BER 4: 763-764). В такъв случай *оваджия* 'пущина' може да се разглежда като вариант на цитираната в БЕР дума *обаджия* и синоним на производните от *обаждам*, *обадя* деятелни имена *обадител* и *обаждач* 'който обажда'. Съществителното *оваджия* 'пущина' обаче би могло да се разглежда и като префигирано производно от *ваджия*. Двете думи не само са близки по форма, но имат и едно и също значение ('пущина'). В светлината на тези обяснения отпада необходимостта прилагателното име *оваджийски* да се обяснява като сложна дума, съставена от тур. *ova* 'поляна' и ит. *uggia* 'омраза' с предполагаемо значение 'пуста поляна'.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1944: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София: Хемус (Andreychin 1944: *Andreychin, L.* Osnovna balgarska gramatika. Sofia: Hemus).
- БЕР: *Български етимологичен речник*. Т. 1-8-. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 1971-2017- (BER: *Balgarski etimologichen rechnik*. Vol. 1-8-. Sofia: Izdatelstvo na BAN Prof. “Marin Drinov“, 1971-2017-).
- Въгленов 1974: *Въгленов, М.* Градиво за български етимологичен речник. – Български език XXIV, № 2, 188-189 (Vaglenov 1974: *Vaglenov, M.* Gradivo za balgarski etimologichen rechnik. – *Balgarski ezik* XXIV, № 2, 188-189).
- Георгиева 2013: *Георгиева, Цв.* Неологизми със суфикс -[а]джий(а) в българския език. – *Slavia Meridionalis* 13, Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Georgieva 2013: *Georgieva, Tsv.* Neologizmi sas sufiks -[a]dzhiiy(a) v balgarskiya ezik. – *Slavia Meridionalis* 13, Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk <[*sm.2013.006-708.pdf](http://sm.2013.006-708.pdf)>
- Геров: *Геров, Н.* Речник на българския език. Т. 1-6. София: Български писател, 1975 – 1978 (Gerov: *Gerov, N.* Rechnik na balgarskiya ezik. Vol. 1- 6. Sofia: Balgarski pisatel, 1975-1978).
- Илчев 1974: *Илчев, Ст, А. Иванова, А. Димова, М. Павлова.* Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX-XX век. София: Издателство на БАН (Ilchev 1974: *Ilchev, St., A. Ivanova, A. Dimova, M. Pavlova.* Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX и XX vek. Sofia: Izdatelstvo na BAN).
- Милетич 1905: *Милетич, Л.* Движение в областта на българските суфикси. – Училищен преглед X, № 6, 534-545 <[*Miletich.pdf \(e-nasledstvo.com\)](http://Miletich.pdf(e-nasledstvo.com))>[19.01.2021] (Miletich 1905: *Miletich, L.* Dvizhenie v oblastta na balgarskite sufiksi. – *Uchilishten pregled* X, № 6, 534-545 <[*Miletich.pdf \(e-nasledstvo.com\)](http://Miletich.pdf(e-nasledstvo.com))>[19.01.2021])
- Младенов 1951: *Младенов, Ст.* Български тълковен речник с оглед към народните говори. Т. 1. София: ДП „Дечо Стефанов“ (Mladenov 1951: *Mladenov, St.* Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodnite govori. Sofia: DP “Decho Stefanov”).
- Ницолова 2008: *Ницолова, Р.* Българска граматика. Морфология. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“ (Nitsolova 2008: *Nitsolova, R.* Balgarska gramatika. Morfologia. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski”).
- РБЕ: Речник на българския език <<http://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg>> (RBE: Rechnik na balgarskiya ezik) [19.01.2021].

- Селимски 2017: *Селимски, Л.* Турски елементи в българското словообразуване. – Дзяло V, № 9 (Selimski 2017: *Selimski, L.* Turski elementi v balgarskoto slovoobrazuvane. – Dzyalo V, № 9) < [Rezime \(abcdar.com\)](https://www.abcdar.com) > [19.01.2021].
- Старобългарски речник: *Старобългарски речник*. Т. 1-2. Отг. ред. Дора Иванова-Мирчева. София: „Валентин Траянов“, 1999-2009 (Starobulgarski rechnik: *Starobulgarski rechnik*. Vol. 1-2. Otg. red. Dora Ivanova-Mircheva. Sofia: Valentin Trayanov, 1999-2009).
- Украинско-русский словарь 1953: *Украинско-русский словарь*. Т. 1. Гл. ред. М. Ф. Рыльский, Т. В. Зайцева (Ukrainsko-russkiy slovar' 1953: *Украинско-русский словарь*. Vol. 1. Gl. red. M. F. Ryl'skii, T. V. Zaitseva).
- ЭССЯ 1981: *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. Выпуск 8. Москва: „Наука“ (ESSIA 1981: *Etimologicheskii slovar' slavyanskikh yazykov. Praslavianskiy leksicheskiy fond*. Vypusk 8. Moskva: Nauka).
- Acaroğlu 2016: *Acaroğlu, M. Türker. Türkçeden Bulgarcaya Geçen Kelimeler Sözlüğü*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Grannes 2002: *Grannes, A., K. Rå Hauge, H. Süleymanoğlu. A Dictionary of Turkisms in Bulgarian*. Oslo: „Novus“.
- Pokorny: *Pokorny, J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* <<https://indoeuropean.info/pokorny-etymological-dictionary/whnjs.htm>> [19.01.2021].